

УДК 902 (477.81/82)

Юрій Пшеничний

ІСТОРИЧНА ТОПОГРАФІЯ ДУБНА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIII–XV СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

У статті викладено результати дослідження історичної топографії міста Дубно в період другої половини XIII–XV ст. На основі матеріалів археологічних досліджень реконструйовані просторові розміри поселення, виділено його топографічне ядро, картографовано ділянки, які були обжиті у зазначений період, розглянуто причини занепаду Дубна та значення діяльності князів Острозьких для його відродження.

Ключові слова: Дубно, місто, поселення, ділянка, культурний шар, об'єкт, археологічні матеріали, топографія, Острозькі.

Дослідження історії розвитку волинських міст в післямонгольській період пов'язані з труднощами, які передусім обумовлені лаконічністю писемних джерел. При цьому потенціал археологічних джерел залишається слабо задіяним. Все ж у даному напрямку за останній час зроблено суттєві кроки, які дозволили значно поглибити вивчення просторових структур міст. Викладені в запропонованій статті підсумки систематичних археологічних досліджень, що присвячені історичній топографії Дубна мають важливе значення для деталізації розробки історико-архітектурного опорного плану міста, вивчення розвитку його просторово-планувальної структури, використання в наукових студіях з історії розвитку міських поселень в період приналежності Волині до Великого князівства Литовського.

Джерельну базу дослідження складають викладені у наукових звітах документальні відомості про археологічні дослідження, які були проведені у Дубні за останні два десятиліття під керівництвом Б. А. Прищепи, В. В. Ткача, А. Б. Бардецького [5; 14; 15; 16; 17; 18; 19]. З писемних джерел використано повідомлення Галицько-Волинського літопису [6], акти та документи XIII–XIV ст. [3; 8], відомості мандрівника Ульріха фон Вердума [2], розвідки О. А. Фотинського [30].

Історіографія вивчення даної теми представлена передусім науковим доробком Б. А. Прищепи [19; 20; 21; 22] та В. В. Ткача [25; 26], які у своїх працях зверталися до історії реконструкцій розвитку Дубна в різні періоди, що базувалися на результатах археологічних досліджень.

Новизна даного дослідження полягає у спробі провести узагальнюючу роботу з вивчення післямонгольського періоду в історії Дубна, з залученням усієї сукупності археологічних джерел при можливості підкріплюючи висновки писемними джерелами.

Головна мета дослідження полягає у здійсненні реконструкції особливостей топографічної структури м. Дубно в зазначений період, базуючись на археологічних матеріалах.

Монгольська навала та наступне панування Золотої Орди призвели до тривалого занепаду Дубна. Місто зазнало спустошення в ході обох нищівних походів монголів на Волинь в 1241/1242 та 1259/1260 роках, про що свідчать дані літописів [6, с. 486, 846–850; 4, с. 88–90] та результати археологічних досліджень. Після останнього походу Бурундая військовий та політичний тиск монголів на волинських князів почав зменшуватися, хоча формально вони продовжували вважатися монгольськими васалами. Переведення уваги ханів на боротьбу за зверхність всередині Монгольської держави сприяло відновленню занепалих міст Волині. В цей період під 1288 р. зафіксована літописна згадка про Дубен у власності луцького князя Мстислава Даниловича. «Мьстиславъ же пребывъ несколько дни оу Володимѣре, ѣха во свои городы, в Лоуческъ и в Доубень...» [6, с. 905]. Під 1289 р. йдеться про те, що Мстислав після вступу у права волинського князя «нача росылати засадоу по всимъ городомъ» [6, с. 928].

Дві наведені цитати з літопису важливі нам тим, що в першій з них Дубен названо «городом», а отже вона дає підстави вважати, що на вказаний рік укріплення городища були відбудовані. Друга говорить про надсилання залог у волинські міста, що свідчить про прагнення князя Мстислава Даниловича зміцнити їх у військовому відношенні. В прямій залежності від цього лежав початок відновлення демографічних та господарських показників як міста, так і

прилеглих до нього поселень. Поряд з тим археологічні джерела засвідчують, що ці показники були відчутно нижчими від рівня першої половини XIII ст. Попри це, Дубно набрало в 80-х рр. XIII ст. помітного політичного значення, що проявилось в титулуванні Мстислава Даниловича себе князем луцьким і дубенським [8, с. 295, 297, 299, 300].

Після літописної згадки 1288 р. Дубно протягом двох наступних століть практично зникає в тіні історії Волині. Поселення лише побіжно згадане в грамоті князя Любарта за 1322 р. (чи 1324 р.), в якій визначаються володіння, що належать луцькій церкві Іоанна Богослова: «...з лесами подъ Дубно на две мили и ку Дерманю...» [3, с. 20–21]. На жаль, в ній не акцентовано уваги на те чи мало поселення сільський чи міський статус. Пізніше в угоді 1366 р. про розподіл земель між Королівством Польським та Великим князівством Литовським Дубно вже не згадується серед міст Луцького князівства.

Традиційно вважається, що Дубно, як село, потрапило у володіння князя Федора Острозького в 1386 р., хоча в самій королівській грамоті воно й не називається [32, с. 6–7; 31, с. 104]. Не згадується воно і у відомому «Списку русских городов дальних и ближних», який було складено в кінці XIV ст. З цього слідує, що в XIV–XV ст. Дубно не мало міського характеру, а отже не могло бути адміністративним центром в середній течії басейну Ікви. В значній мірі така ситуація була пов'язана із зростанням в XIV ст. політично-адміністративної ролі Кременця, через що його вплив розширився далеко вниз по течії Ікви. Сліди цього зберігалися ще в першій половині VII ст., коли Кременецький повіт, глибоко проникаючи у Дубенську волость по Ікві, включав в себе села Носовиця, Загорці, Заболоття.

Протягом цього «темного періоду» історії міста відбулася зміна звучання його назви. Відходить в забуття давньоруське «Дубен» і в 1498 р. ми знаходимо поселення вже під назвою Дубно. В цей рік грамотою литовського князя Олександра князю Костянтину Івановичу Острозькому дозволялося перетворити село (*villa Dubno*) на місто (*oppidum*) [32, с. 114]. Даний документ відображає поворотний момент в історії поселення. З цього часу воно починає активно розвиватися та набуває функцій, які характерні пізньосередньовічним містам.

Малочисельні повідомлення письмових джерел про стан Дубна в литовський період доповнюються археологічними дослідженнями. Вони зокрема дозволяють встановити особливості просторового розвитку поселення в період до отримання ним міських прав.

Отож спробуємо розглянути розміри Дубна на основі тих ділянок в місті, де було виявлено культурний шар періоду другої половини XIII–XV ст. Але спочатку декілька слів про характер матеріальних джерел. Характерною ознакою керамічних виробів, які з'являються в другій половині XIII–XIV ст. є погіршення їх якості в порівнянні з посудом давньоруського часу. При цьому форма цих виробів часто нагадує давньоруську кераміку. Виготовлений на ручному гончарному крузі, такий посуд має нерівну поверхню, а глиняне тісто містить грубі домішки шамоту, жорстви та крупного піску. В археологічній літературі його звичайно позначають як посуд «архаїчної» групи [9, с. 70–74].

Поява таких виробів була характерним проявом занепаду гончарного виробництва, спричиненого монгольськими спустошеннями. Поряд з цією керамікою у XIV–XV ст. в побут входить якісний посуд, що виготовлений на швидкообертovому гончарному крузі, з добре відмуденої глини з міцним випалом, який поширюється переважно у містах [10, с. 91–96]. Ці дві групи керамічних виробів складають основу джерельної бази по локалізації і датуванню заселених у литовський період ділянок.

Розкопки, проведені на ділянках центральної частини міста, практично одноставно стверджують наявність стабільного й суцільного культурного шару починаючи лише з XVI ст. Для більш ранніх культурних шарів відзначається слабкість та розкиданість. Ось яку картину дає фіксація культурного шару періоду другої половини XIII–XV ст. Встановлено, що найбільш ранні відклади на ділянці по вул. Кирила і Мефодія, 10 почали формуватися в XV–XVI ст. [14, с. 18]. Підйом життя на ділянці Майдан Незалежності, 3 та по вул. Кирила і Мефодія, 18а відноситься до XVI ст. [5, с. 10]. Матеріали, знайдені на ділянці на розі вул. Д. Галицького та Кирила і Мефодія, представлені знахідками XV–XVI ст., тут також було досліджено рештки будівлі (яма № 5), датованої XVI ст. [15, с. 11–13]. Фрагменти горщиків, виявлені на ділянці по вул. Замкова, 10, датуються XV ст. [16, с. 19]. По вул. князя Острозького, 22 було досліджено об'єкт, датований першою половиною XIV ст. [25, с. 234]. На подвір'ї кам'яного замку в розкопах виявлено найкраще збережений культурний шар другої половини XIII–XV ст. Тут було також досліджено господарську яму, яку автори розкопок датували другою половиною XIII ст. – початком XIV ст. [23, с. 15].

Встановлено вірогідність заселення у XV ст. й більш віддалених ділянок. Так, під час розкопок на північній окраїні Дубна поблизу «Автосервісу» (вул. Комунальна) досліджено об'єкт XV–XVI ст. [17, с. 11–12]. Кераміку, яка датується XIV–XV ст. виявлено в ході розкопок на території монастиря кармеліток [18, с. 29]. В західній частині мису в розкопі на ділянці по вул. Стара, 67 виявлено кераміку XV–XVI ст. [17, с. 14].

Відмітимо й такі ділянки, на яких матеріали XIV–XV ст. виявлені в ході археологічних шурфувань, спостережень та розвідок. Під час шурфувань на східному краю мису, де знаходився дитинець давньоруського городища, поблизу будівель трикотажної фабрики були знайдені фрагменти посуду та кахель XIV–XV ст. На цій ділянці мису, згідно свідчень У. фон Вердума та наукових розвідок XIX ст., знаходився старий дерев'яний замок князів Острозьких [2, с. 98–99; 30, с. 198–199]. До інших ділянок з таким датуванням належить ділянка поблизу замку по вул. Замковій, 17 [19, с. 316], ділянка на передмісті Забрама – по вул. Городня [27, с. 17], острів з півночі від замку – урочище Острівок [26, с. 123–124], острівець на схід від замку – Сурмичі [20, с. 134–135], поселення на передмісті Сурмичі – Сурмичі [25, с. 233–238] і пов'язана з ним ділянка по вул. Затонського, 4 [18, с. 7], поселення в східній околиці Дубна – Сурмичі [28, с. 7], ділянка в східній частині мису – пров. Купальний [22, с. 125], острів в південній околиці – нині зайнятий звірогосподарством [28, с. 11–12], острів Кемпа в південно-західній околиці – місцерозташування Спасо-Преображенського монастиря [22, с. 127]. Культурний шар XIV–XV ст. виявлено на мису в заплаві лівого берега р. Іква на північ від села Вигнанка (в наш час мікрорайон), яке відоме в письмових джерелах з XVI ст.

Серед досліджених ділянок, поселень та об'єктів, існування яких вписується у хронологічний проміжок другої половини XIII–XV ст., деякі варті окремої уваги. Викликає інтерес об'єкт по вул. князя Острозького, 22, досліджений В. Ткачем в 1999 р. Керамічний комплекс з нього практично повністю представлений уламками виробів, що були виготовлені з глини поганої якості з великою кількістю грубих домішок. Вінця за профілем нагадують давньоруські, сформовані у вигляді манжета. Разом з ними до поодиноких знахідок належать фрагменти морених горщиків, характерною рисою, яких є увігнутість вінця та наявність коліноподібного виступу з внутрішньої сторони посудини. На підставі знахідок переважаючої кількості фрагментів архаїчної кераміки існування об'єкту було віднесено автором розкопок до першої половини XIV ст. [25, с. 234]. Проте така кераміка перебуває у широкому вжитку і в XV ст., тому хронологічні межі існування об'єкту слід, на нашу думку, розширити до XIV–XV ст. Поряд з господарською ямою розкопаною на замковому подвір'ї, об'єкт по вул. Острозького, 22 може бути зарахований до одного з найдавніших об'єктів литовського періоду з досліджених на території міста.

Особлива роль в історії Дубна належить острові Кемпа, з яким пов'язане існування одного з найдавніших монастирів – Спасо-Преображенського. Острів розташований на південно-західній окраїні міста біля впадіння в Ікву її лівобережної притоки р. Знесенної та на сьогоднішній день становить невеликий пагорб площею 0,8 га, що піднімається над долиною на висоту 5 м. Як свідчать плани XVIII ст. та більш пізніші фотознімки початку XX ст., острів в давнину був повністю оточений водою, а з Дубном його з'єднував міст. Очевидно, ця природна ізольованість посприяла заснуванню тут чернечого осередку, який дослідники церковної історії відносили до XV ст. [29, с. 174; 1, с. 93]. Крім цього, острів мав необхідні топографічні особливості для ефективної оборони в разі військових нападів. Останнє, разом із наближеністю острова за морфологією до укріплених осередків Волині стіжкового типу, підводили дослідників до припущення про розташування тут в XIII–XIV ст. городища [12, с. 209]. Під час археологічних досліджень на острові підтверджень цьому знайти не вдалося, хоча стверджено факти неодноразового підсипання його поверхні, а особливо схилів для того, щоб попередити можливе підмивання монастирських будівель.

У ході досліджень¹ було встановлено, що кам'яні келії монастиря були збудовані у другій половині XVI ст. Під ними та по них виявлено підсипний ґрунт, який містив в собі зокрема і культурний шар острова. Також встановлено, що в ході будівництва кам'яних келій на південно-західній схил острова разом з насиченим вугіллям ґрунтом скинули значну частину старого посуду та кахель, які датуються XV – першою половиною XVI ст. Таке ж датування мають матеріали з підсипного ґрунту. Серед цих матеріалів присутні вироби гіршої якості з архаїчними ознаками та якісні сформовані на швидкісному гончарному крузі. До першої групи, зокрема, належить горщик з високим тулубом, слабвираженою шийкою та плавно відігнутими назо-

¹ Час будівництва кам'яних келій та особливості давньої структури острова були встановлені в ході археологічних розкопок в 2014 р. На разі, автором готується звіт по результатах цих робіт.

вні вінцями. Він тонкостінний, але в глиняному тісті присутні грубі домішки шамоту та піску, на поверхні помітні вертикальні сліди від підправляння виробу в ході виробництва, а на денці відсутні ознаки зрізування ниткою (рис. 2; 30). Горщик є прикладом виготовлення на повільно обертовому крузі більш якісних виробів, про що свідчать його порівняно стрункіші пропорції та тонкі стінки. Друга група, домінуюча, включає горщики з валикоподібними вінцями (рис. 2; 6, 11–14, 18), горщики з потовщеними вінцями оформленні зовні одним чи декількома рядами пальцевих зашипів (рис. 2; 23, 24), горщики з вінцями сформованими у вигляді манжети (рис. 2; 8–10, 19–22). В демонтажному шарі виявлено також горщикovidні кахлі, устя яких сформовані у вигляді квадрифолю (рис. 2; 1, 2) та мископодібні кахлі (рис. 2; 3). Всі ці вироби пов'язані з давнішими спорудами монастиря, які були розібрані перед спорудженням кам'яних келій і церкви. Вони вказують на існування тут монастирських будівель вже у XV ст. Таке твердження підкріплюється історичними відомостями. Так, князь В.–К. Острозький у своїх грамотах називає монастир «фундацією предків наших» [1, с. 93], а перший ярмарок, який призначався внаслідок надання місту міських прав у 1498 р., мав відбуватися на Спаса [32, с. 115].

До поселень, які відродилися у XIV ст. належать також Сурмичі. Тут, поблизу автобусної зупинки «Садова», в котловані на глибині нижче позначки 1,4 м встановлено залягання культурного шару XIV–XV ст. [19, с. 317]. Поширення знахідок цього періоду виявлено також на північно-західному схилі правобережної тераси, уздовж якої пролягає вул. Садова та на території, зайнятій будівлями ВТК [28, с. 7]. Культурний шар XV ст. було зафіксовано по вул. Затонського, 4, що приблизно розташована на відстані 0,1 км на південний захід від ділянки біля зупинки «Садова» [18, с. 7]. Ці знахідки дозволяють стверджувати, що історичне передмістя Сурмичі почало обживатися починаючи з XIV–XV ст.

В XV ст. були заселені дві острівні ділянки з півночі та сходу від краю мису. Перша з них – це урочище Острівок, в південній половині якого зафіксовано сліди поселення XV–XVI ст. Окрім характерних типів кераміки на ньому виявлено фрагменти горщикоподібних та мископодібних кахель які датуються XIV–XVI ст. [26, с. 123]. Дані знахідки засвідчують існування в цей період на Острівку забудови.

Другий острів, відомий як археологічна пам'ятка Сурмичі п. 2, знаходився на схід від краю мису, в районі злиття річок Іква та Липка. В результаті проведених зборів матеріалів та шурфувань на ньому встановлено наявність поселення в період XIV–XVI ст. Зокрема виявлено фрагменти цегли-пальчатки та глиняний вальок, які можна розцінювати як свідчення існування тут будівель.

Обидва острови були заселені в період давньої Русі, тому в литовський час ми спостерігаємо відновлення проживання на них населення. Разом з островом Кемпа вони склали групу островів, розташованих безпосередньо поблизу міста, кожен з яких був по-своєму обжитим на рік надання Дубну міського статусу.

Картографування зазначених ділянок та поселень дає можливість скласти уявлення про просторові розміри Дубна в період другої половини XIII–XV ст. (рис. 1). Зважаючи на втрату поселенням міського характеру та адміністративних функцій, можна припускати, що на деякий час прийшли в занепад оборонні укріплення городища, які були відбудовані в період правління Мстислава Даниловича. Разом з тим присутність на території древнього дитинця посуду та кахель, які датуються XIV–XV ст., дозволяє говорити про те, що у цей період ділянка була обжитою. Ймовірно ці матеріальні рештки пов'язані з існуванням дерев'яного замку князів Острозьких, будівництво якого приписують Василю Красному [34, с. 7; 33, с. 17; 7, с. 11; 11, с. 118; 35, с. 6]. Сліди проживання та господарської діяльності людей на сусідній до дитинця ділянці в XIV–XV ст., виявлені під час розкопок на подвір'ї кам'яного замку підтверджують цю думку. Зведення Острозькими дерев'яного замку було важливим кроком для розвитку Дубна. Він дав поштовх для подальшого просторового розростання поселення.

Картина, створена на основі спостережень за характером культурних нашаруваннями другої половини XIII–XV ст., показує, що вони слабкі та не мають рівномірного поширення на території східної частини мису, поступаючись за площею та потужністю нашаруванням XII – першої половини XIII ст. Характеризуючи тогочасне поселення, потрібно відзначити, що в досліджуваній період йому не була властива щільна забудова, а в певні хронологічні проміжки у просторовому відношенні воно набувало ознак роздроблення, за винятком хіба що крайньої частини мису. Про це свідчить незначна кількість досліджених об'єктів XIV–XV ст. в центральній частині міста та наявність незабудованих ділянок, які були обжиті в давньоруський час та у XVI–XVII ст. Як прояв просторової відірваності, слід розглядати і об'єкт по вул. князя Острозького, 22. Загалом відзначимо,

що обжитість території Дубна була в цей період невисокою, населення – малочисельним, а забудова мала нерегульований характер. Таким чином в період XIV–XV ст. археологічні матеріали висвітлюють присутність регресивних тенденцій в історії Дубна. Для поселення це був час занепаду, коли його площа значно скоротилася, а на східній частині мису залишилися незабудовані ділянки.

Князі Острозькі зробили перші кроки для відродження Дубна та набуття ним міських функцій. Необхідним центром тяжіння для розгортання цієї політики був замок, який на фоні кризи поселенської структури Дубна відіграв важливу роль для збільшення його розмірів. Наявність оборонного осередку сприяла закладенню основ податкового округу завдяки приєднанню навколишніх маєтків місцевих бояр і дозволяла надалі перейти до оформлення нового адміністративно-територіального утворення в басейні середньої течії Ікви.

Подальші перспективи дослідження полягають в розширенні джерельної бази та уточненні викладеного в цій статті матеріалу, а в далекоглядній перспективі створення більш глибокої історичної реконструкції розвитку поселення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Архив Юго-Западной России / издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов высочайше учрежденною при Киевскомъ Военномъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генерал-Губернаторе. Акты о церковно-религиозныхъ отношенияхъ въ Юго-Западной руси (1322–1648 г.). – Киевъ : Типографія Г. Т. Корчак-Новицкаго, 1880. – Часть I. – Том VI. – 941 с.
2. Вердум Ульріх. Щоденник подорожі... / Ульріх фон Вердум [пер. І. Сварник] // Жовтень. – 1983. – № 10. – С. 98–99.
3. Грамоти XIV ст. // упоряд. М. М. Пешак. – К., 1974. – 219 с.
4. Грушевський М. С. Історія України-Руси / М. Грушевський. – Нью-Йорк, 1954. – Т. 3. – 596 с.
5. Звіт про археологічні розкопки у місті Дубно на ділянці по вул. Кирила і Мефодія, №18 у 2006 р. / Б. Прищеп, А. Бардецький, В. Ткач [та ін.]. – Рівне : [б. в.], 2009. – 23 с.
6. Полное собрание русских летописей / Под ред. А. А. Шахматова. – 2-е изд. – СПб.: Типография М. А. Александрова, 1908. – Т. 2.
7. Кемпа Т. Костянтин Василь Острозький (бл. 1524/1525 – 1608) воєвода Київський і маршалок землі Волинської / Т. Кемпа. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2009. – 342 с.
8. Купчинський О. А. Акти і документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст. / О. Купчинський. – Львів, 2004. – 1284 с.
9. Оногда О. До питання про своєрідну групу кераміки післямонгольського часу / О. Оногда // Археологічні студії. Магістеріум. – К., 2007. – Вип. 27. – С. 70–74.
10. Оногда О. В. Про одну групу київської пізньосередньовічної кераміки / О. Оногда, С. Балакін // Археологія. – 2010. – № 1. – С. 91–96.
11. Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актовъ. – К. : в университетской типографии, 1859. – Т.4. – Отд. 1. – 457 с.
12. Панишко С. Д. Городища «motte and bailey» як перші лицарські двори Волині / С. Д. Панишко // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2012. – С. 205–216.
13. Переговский В. Бывшие православные монастыри в городе Дубне, основанные князьями Острожскими / В. Переговский // Волынские епархиальные ведомости. – Почаев, 1880. – № 28–29. – С. 795–1390.
14. Прищеп Б. А. Звіт про археологічні розкопки у місті Дубно на ділянках на вул. Кирила і Мефодія, № 26 та № 8–10 у 2005 р. / Б. Прищеп, В. Ткач, В. Чекурков. – Рівне : [б. в.], 2008. – 79 с.
15. Прищеп Б. А. Звіт про археологічні розкопки у місті Дубно на ділянці на розі вул. Данила Галицького та Кирила і Мефодія / Б. Прищеп, В. Ткач, В. Чекурков. – Рівне : [б. в.], 2009. – 66 с.
16. Прищеп Б. А. Звіт про археологічні розкопки у м. Дубно на вул. Замковій, № 10 у 2009 році / Б. Прищеп, В. Чекурков, Ю. Пшеничний. – Рівне : [б. в.], 2010. – 127 с.
17. Прищеп Б. А. Звіт про археологічні розкопки та розвідки в місті Дубно та його окрузі в 2007 році / Б. Прищеп, В. Ткач., В. Чекурков. – Рівне : [б. в.], 2009. – 106 с.
18. Прищеп Б. А. Звіт про результати експертиз та археологічних розвідок з шурфуванням на території Дубенського та Радивилівського районів Рівненської області та розкопок по вул. Старицького та Шевченка в м. Дубно 2012 року / Б. Прищеп, А. Бардецький, В. Ткач. – Рівне: [б. в.], 2012. – 29 с.
19. Прищеп Б. А., Ткач В. В., Чекурков В. С. Нові археологічні джерела для вивчення історичної топографії міста Дубна / Б. Прищеп, В. Ткач, В. Чекурков // Археологічні дослідження в Україні 2005–2007 рр.: Збірка наукових праць ІА НАНУ. – К., 2007. – Вип. 9. – С. 314–317.
20. Прищеп Б. А. Археологічне обстеження околиць Дубна / Б. Прищеп, В. Ткач // Археологічні відкриття в Україні в 1997–1998 рр. – К., 1998. – С. 134–135.
21. Прищеп Б. А. Історична топографія Дубна доби середньовіччя в світлі археологічних джерел / Б. Прищеп // Архітектурна спадщина Волині. – Рівне, 2010. – С. 149–153.
22. Прищеп Б. Нові археологічні дослідження м. Дубна / Б. Прищеп, В. Ткач, В. Чекурков // Магдебурзькому праву в м. Дубні – 500 років: матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції. – Дубно, 2007. – С. 125–132.

23. Свешніков І. К. Звіт по результати роботи Дубнівської археологічної експедиції Державного історико-культурного заповідника у м. Дубно Рівненської області за 1995 р. / І. Свешніков, В. Гупало. – Дубно : [б. в.], 1995. – 54 с.
24. Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии / Н. Теодорович. – Почаевъ: типография Почаево-Успенской Лавры, 1889. – 1128 с.
25. Ткач В. Археологічні дані про місто Дубно та його околиці в XIV–XVII ст. / В. Ткач // «Острогогіана в Україні і Європі». Матеріали міжнародного наукового симпозиуму. – Старокостянтинів, 2001. – С. 233–237.
26. Ткач В. Археологічна пам'ятка в урочищі «Острівок» в місті Дубні / В. Ткач // Магдебурзькому праву у м. Дубні – 500 років: матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції. – Дубно, 2007. – С. 123-124.
27. Ткач В. В. Звіт про результати археологічних розвідок на території Дубенського району Рівненської області в 2011 році / В. Ткач, А. Бардецький. – Луцьк: [б. в.], 2011. – 20 с., іл.
28. Ткач В. В. Звіт про розвідкові роботи в 1996–2001 рр. на території Дубенського району Рівненської області / В. Ткач. – Дубно: [б. в.], 2002. – 20 с., іл.
29. Филарет (Гумилевский). История Русской церкви / Филарет. – М. : типография В. Готьк., 1857. – Период третий. – Изд. второе. – 256 с.
30. Фотинський О. А. Исследования и раскопки / О. Фотинский // Киевская старина. – 1900. – № 12. – С. 196–206.
31. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnich kresach Rzeczypospolitej. Województwo Wołyńskie / R. Aftanazy. – Wrocław; Warszawa; Kraków : Zakład narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1994. – Т. 5. – 698 s.
32. Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego. – Lwow : z drukarni instytutu staupigiańskiego pod zarządem J. Tarnawskiego, 1887. – Т. I. – 207 с.
33. Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. Materiały do historii Wołynia. Z przedmową Aleksandra Jabłonowskiego oraz życiorysem autora przez Henryka Mościckiego / S. Kardaszewicz. – Warszawa; Kraków, 1913. – 293 s.
34. Lewicki K. Ks. Ostrogscy w służbie Rzeczypospolitej / K. Lewicki // Rocznik Wołyński [pod. red. J. Hoffmana]. – Równe, 1938. – Т. VII. – С. 1–66.
35. Prusiewicz A. Zamki i fortece na Wołyniu / A. Prusiewicz. – Łuck : Oddział Wołyńskiego Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości, 1922. – 10 s., il.

Стаття надійшла до редколегії 20.12.2014.

Юрій Пшеничний

Историческая топография Дубна во второй половине XIII–XV вв. (за материалами археологических исследований)

В статтє изложєны результати исследования исторической топографии города Дубно в период второй половины XIII–XV вв. На основании материалов археологических исследований реконструированы пространственные размеры поселения, выделено его топографическое ядро, картографированы участки, которые были обжиты в указанный период, рассмотрены причины упадка Дубна и значение деятельности князей Острожских для его возрождения.

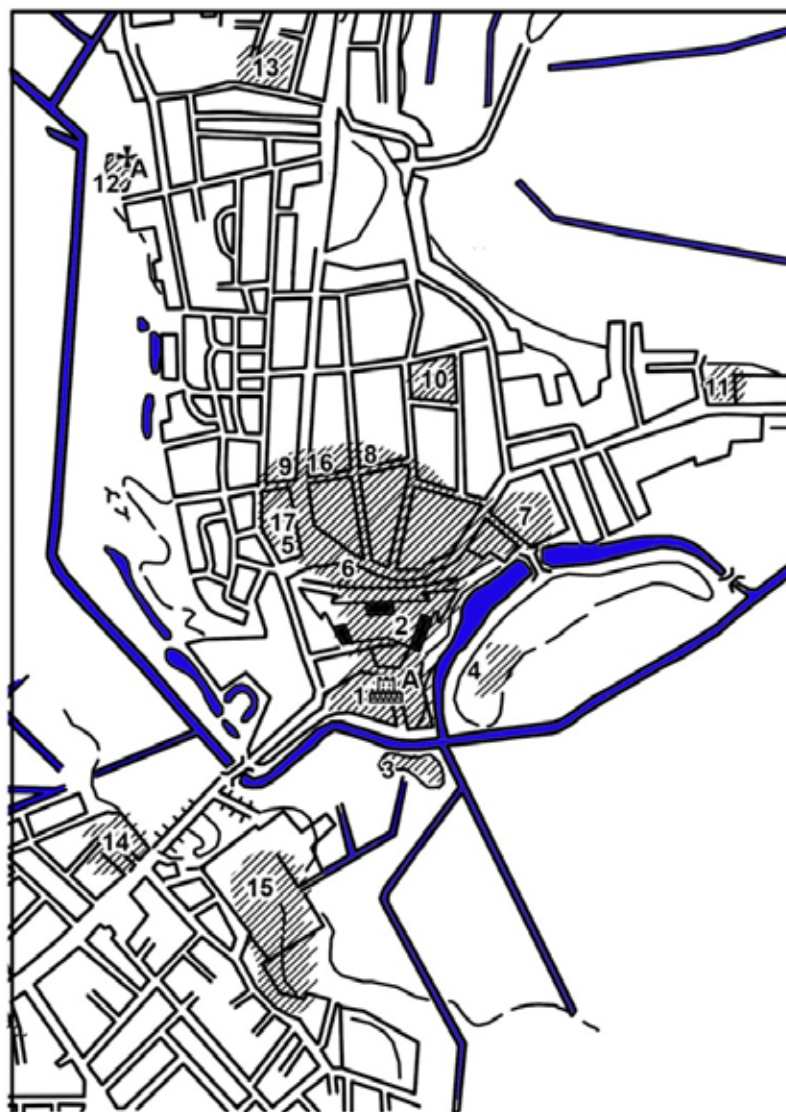
Ключевые слова: Дубно, город, поселение, участок, культурный слой, объект, археологические материалы, топография, Острожские.

Yurii Pshenychnyi

Historical topography of Dubno in second part of XIII–XV ss. (based on the archeological researches)

Dubno of Volyn was one of the small towns in Kyiv Rus. It did not lose its administrative and political importance after the Mongol-Tatar invasion and continued to remain the town of Lutsk principality until the end of XIII century. However, in the XIV century for a number of reasons Dubno was not on the records. Regular written record of Dubno appears only in the end of the XV century, when the prince Kostiantyn Ivanovych Ostrozkyi petitioned for the settlement to get its town rights. Until this time the history of the settlement was covered in mystery. Involvement of the findings of the archeological research of the last two decades allows studying the development of the town of this period more thoroughly. In the number of cases the information received is proven by the written record. This concerns, in particular, such key centers as the castle and the Spaso-Preobrazhenskyi monastery. It was established that despite regressive tendencies, the settlement maintained its settlement core. It was at the place of ancient Rus site where the first castle of prince Ostrozkyi was built. As for the territory of Dubno it remained hardly populated and was not characterized by densely built-up areas. The settlement structure adopted fragmentation features, except for the outer part of the castle headland.

Key words: Dubno, town, settlement, area, cultural layer, object, archeological materials, topography, Ostrozky.

- - поширенність культурного шару
- - християнські релігійні осередки
- A - Спасо-Преображенський монастир XV ст.
- - фортифікаційні споруди
- A - дерев'яний замок

Ділянки, на яких проводилися дослідження

1 - дитинець	10 - вул. Острозького, 22	13 - вул. Городня
2 - кам'яний замок	6 - Замкова, 17	14 - Затонського, 4
3 - Сурмичі п. 2	7 - Дубно, пров. Купальний	15 - Сурмичі п. 1
4 - Острівок	8 - вул. Кирила і Мефодія, 8-10	16 - Кирила і Мефодія, 18 а
5 - Замкова, 10	11 - монастир кармеліток	17 - Майдан Незалежності, 3
9 - на розі вул. Кирила і Мефодія та Д. Галицького	12 - о. Кемпа	

Рис. 1. Територія Дубна в другій половині XIII–XV ст. відносно сучасного планування

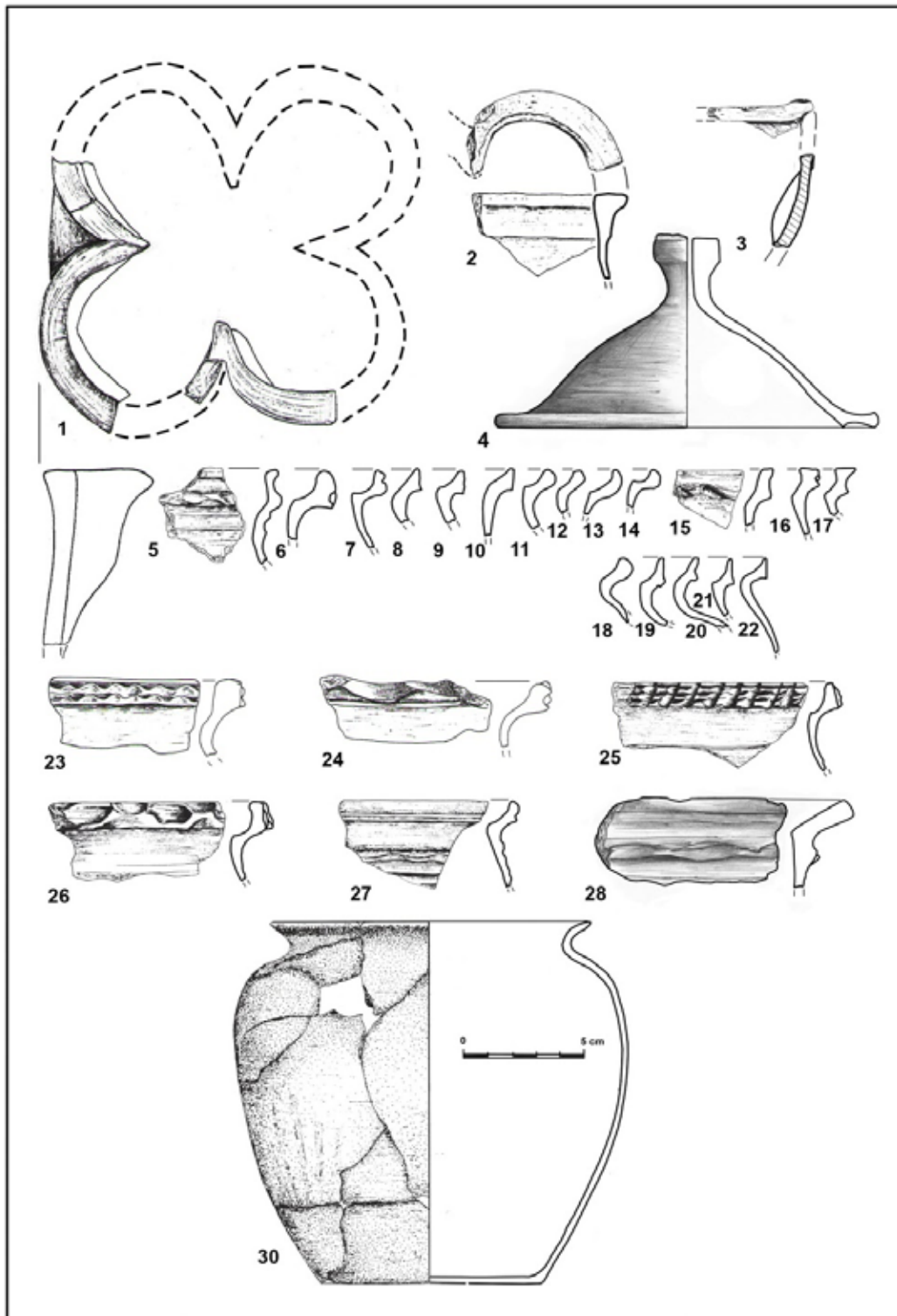

Рис. 2. Комплекс матеріалів XV – першої половини XVI ст., що пов'язаний зі спорудами Спасо-Преображенського монастиря на о. Кемпа